

FRÅN BRASILIEN

Av
HERBERT TINGSTEN

Den ganska livaktiga brasilianska sociologin har ägnat negerbefolkningen stort intresse, men det är den historiska och vad vi brukar kalla den etnografiska synpunkten som dominerat. Det mesta som skrivits om negrerna skulle hos oss betecknas som folklivsforskning; man beskriver deras speciella sedvänjor, festerna, danserna, musiken, kläderna, de religiösa föreställningarna och riterna med deras egenartade blandning av afrikanskt och katolskt. Negrernas sociala ställning och liv i samtidens Brasilien har, enligt vad en rad sociologer försäkrat mig, inte skildrats av någon brasiliansk forskare. Kontrasten är stor mot USA, där en mängd framstående socialvetenskapare publicerat minutiösa detaljstudier lika väl som stort lagda översikter. Delvis kan den brasilianska vetenskapens attityd förklaras av att det statistiska underlaget för studier är ytterligt bristfälligt. Man kommer dock inte ifrån intrycket att undersökningar av negrernas faktiska och aktuella ställning ter sig oroande, ur den officiella likställighetsideologins perspektiv och att det ligger en mer eller mindre medveten eskapism i koncentrationen till egenartade

Negresser
från Bahia
i festdräkt



RASFRÅGAN och socialvetenskapen



Veckor före karnevalen övar man i särskilda sambaskolor den brasilianska nationaldansen, lär sig nya karnevalssånger och repeterar i kostym. På dansgolvet blandar sig alla färgnyanser.

och pittoreska ting. Även inom forskningen förmärks en negerromantik som döljer eller undviker insikten om negrernas verkliga läge.

Att negrerna med få undantag utgör en underklass, om man så vill en underklass inom underklassen, är ostridigt. Varje uppgift, varje iakttagelse visar att så är fallet; överallt är negrerna sysselsatta i de sämst betalda yrkena, de bor sämst, är okunnigast, dör tidigast. Det är inte negrerna i dansklänningar eller rituella högtidskläder — ofta exponerade i brasilianska arbeten — som är signifikativa för negrernas situation, utan trasorna och undernärningen i slumkvarteren. Statistik är det i regel omöjligt att förete; en generell uppgift har emellertid en nordamerikansk forskare fått fram ur 1940 års folkräkning, nämligen att blott 16 procent av negrerna — mot 39 procent av de vita — kan läsa och skriva.

Det ojämförligt viktigaste arbetet på detta område skrevs för några år sedan av en annan nordamerikansk vetenskapsman, Donald Pierson. Arbetet heter "Vita och svarta i Bahia" och belyser rasernas sociala läge i staden Bahia (Salvador), vars befolkning beräknas bestå av omkring 20 procent negrer, 50 procent mulatter och 30 procent vita. Vid undersökningen av rasfördelningen inom olika yrken och samhällsgrupper fann Pierson det mest markerade sammanhang mellan socialt avancemang och vit hudfärg. I de lägst betalda yrkena dominerar negrerna; bland hamnarbetarna är exempelvis 93 procent svarta och 7 procent mulatter (inga vita), bland skomakarna 74 procent svarta, 23 procent mulatter, 3 procent vita. Ju högre man kommer, desto ljusare blir hudfärgen. Bland de lägre polis-tjänstemännen är hälften svarta och blott ett fåtal vita, bland de högre finns inga rena negrer. Av affärsmännen är 75 procent vita och resten mulatter med i regel relativt vit hudfärg. Av prästerna är flertalet vita, och

rena negrer påträffas inte. I de finare klubbarna finns inga negrer och få mulatter. I folkskolorna utgör negrer och mulatter flertalet, i de privata och särskilt de religiösa skolorna dominerar de vita. Inom de högre skolorna (universitet, tekniska utbildningsanstalter) finns 2 procent negrer, 16,7 procent mulatter och över 80 procent vita. I statslegislaturen är 67 procent vita, återstoden mulat-

ter av vitaktig typ (en neger). Det kan tillfogas att ingen enda neger för närvarande har säte i den nationella kongressen. — Ödets ironi vill att en brasiliansk sociolog utgav ett arbete om negrerna i Bahia (Filho, "O Negro na Bahia") ungefär samtidigt som Piersons för honom obekanta bok utkom på portugisiska; här finns inte ett ord om de saker Pierson behandlar, blott historiska och folkloristiska notiser.

För den som inte tror på negrernas medfödda undermålighet — och efter erfarenheterna och forskningarna i USA kan endast okunnigheten göra det — står det klart att situationen i Brasilien måste bero på dels att de fattigare folkgrupperna över huvud har små utbildnings- och avancemangsmöjligheter, dels att negrerna genom ett slags självfallen social diskriminering hålls nere mera effektivt än de vita av samma sociala kategori.

*

Den historiska bakgrunden till skillnaden mellan negrernas ställning i Nord- och Sydamerika har diskuterats av många författare; en god sammanfattning har nyligen givits av en nordamerikansk forskare, Frank Tannenbaum (Slave and Citizen). Klyftan mellan vita och negrer under slavtiden var, framhåller man, inte lika djup i det latinska Amerika som i USA; rasblandningen var större i tropikerna, strafflagarna, de familjerättsliga bestämmelserna, lagarna om frigivning av negrer var mildare, negrerna infördes i större utsträckning i den religiösa gemenskapen. Ett skäl härför har man sett i att neger-slaveriet förekom vida tidigare i latinska länder — i Spanien och Portugal på 1400-talet — än i de anglosachsiska kolonierna, ett annat i att den katolska kyrkan visade ett slags patriarkalisk tolerans, som var de protestantiska sekterna främmande. Någon motsvarighet till den sydstatsideologi före inbördeskriget som såg neger-slave-

riet som ett uttryck för Guds vilja och naturens visa avsikter har inte framkommit i Sydamerika. Huruvida dessa förhållanden medförde att neger-slavernas ställning genomsnittligt var bättre i Sydamerika än i USA:s söder har man dock knappast diskuterat, och utomordentliga svårigheter möter uppenbarligen vid ett grundligt försök till jämförelse.

Gilberto Freyre, Brasiliens mest berömda sociolog, har givit en skildring av slaveriet i Brasilien ("Det stora huset och slavkojorna", på engelska "The Masters and the Slaves") som formar sig till ett perspektiv på brasiliansk kultur, av författaren närmare utformat i ett särskilt arbete ("Brazil: An Interpretation"). Ur strängt vetenskaplig och framför allt ur källkritisk synpunkt har detta stora arbete uppenbara och ofta påtalade svagheter; de mest osannolika påståenden framförs som ostridiga, med en eller annan resenär som kronvitne, och väldiga generaliseringar byggs på några få och tvivelaktiga uppgifter. Men boken är full av intressanta och fantasirika konstruktioner, och framför allt

synes den vara viktig som ett auktoritativt uttryck för en av många bildade brasilianer mer eller mindre medvetet omfattad åskådning.

Freyre inte bara framhäver, utan förhålligart det svarta inslaget i portugisisk och brasiliansk kultur. Rasblandningen, påbörjad i Portugal, har fortsatt i Brasilien. De brasilianska plantageägarnas sensualism stegrades av den tropiska miljön, påstår Freyre, och han beskriver hur de genom sina harem av negresser befordrade den nya nationens uppkomst. Trots att de kvinnor det här gällde var slavar, förklarar Freyre att ett slags underlägsenhetskänsla drev männen att söka dem; på den iberiska halvön hade de bruna morerna framstått som den härskande rasen, och därför såg portugiserna i mörkhyade kvinnor något förnämt och åtråvärt. Pionjärernas brist på vita kvinnor verkade på samma sätt i rasblandningens tjänst. Miljöerna både i den gamla och den nya världen har därför samverkat till att skapa brasilianernas enastående tolerans, eller rättare brist på rasmedvetande. Negrernas nuvarande sociala ställning berörs (i boken om Brasilien) icke alls, och de faktiska diskriminationstendenserna avfärdas med några ord; militärens hållning mot negrerna är blott "ett neurotiskt uttryck"

för det komplex, den skuld-känsla som tanken på slaveriet framkallar — och är alltså strängt taget ett bevis på ömsinnet. Brasilien är framför andra länder "en etnisk och social demokrati". Freyre går ett steg längre och förklarar att portugiserna i Brasilien genom att företräda skilda raser, kontinenter och kulturer fått en särpräglat komplicerad och splittrad personlighet; motsättningarna i karaktären gör dem emellertid mera dramatiska, rika och subtila "än enklare folk därför att de utvecklats en speciell förmåga att uppbära och rent av harmonisera motsättningar". Författaren är tydligen omedveten om att så gott som alla tänkare i genren nationalkaraktärer med samma djupsinniga motivering bevisar det egna folkets överlägsenhet.

Det finns intet tvivel om att Freyre verkligen tror på den likställighetens triumf i Brasilien om vilken han ständigt talar; av medveten örlighet finns inte ett spår i hans skrifter. Men lika tydligt är att man genom detta sätt att se saken kommer ifrån de reella problemen som kallar på lösning. Toleransens ideologi blir ett medel att undfly realiteterna, både de rasliga och de sociala realiteterna. Brasilien är en "etnisk och social demokrati" — trots att vid sidan av ett fåtal rika väldiga folkgrupper, och främst praktiskt taget alla negrer, lever i elände. Brasilianen blir en bestämd personlighet — om han är vit eller neger spelar ingen roll —, och därmed förvandlas rasfrågan helt behändigt till en illusion.

Till denna hållning hör en benägenhet att se ned på sådana ting som inkomster och bildning som något materiellt, något "yttre". Typiskt är då Freyre skriver att man inte får överskatta läs- och skrivkunskapens betydelse; kulturen är, menar han, något vida djupare. Ehuru ingen människa nu för tiden är på en gång nog originell och nog djärv att ta

avstånd från skolbildning för folkets massa, är en inställning av den art Freyre antyder med säkerhet av betydelse i Brasilien. Man talar om att de fattiga och okunniga ofta är lyckliga, ja, inte bara lyckliga, utan i besittning av den sanna kulturen, hjärtats bildning. En konservatism av denna typ bidrar att förklara det sociala framstegets ytterliga långsamhet i Brasilien.

(Föregående artiklar i serien var införda 27, 29, 31 december, 3, 5, 10, 13 och 15 januari.)